

Назаренко Тетяна Геннадіївна – доктор педагогічних наук, доктор філософії за Болонською системою (Ph.D), старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України.

Коло науковий інтересів: методика навчання географії та економіки в школі, методика навчання географії в профільній школі, методи та форми навчання географії, підручникотворення. Має наукову школу. Автор підручників та методичних посібників, наукових статей. Член редколегії журналу «Географія та економіка в рідній школі» видавництва «Педагогічна преса» (Київ) та журналу «Географія» видавництва «Основа» (Харків). Член предметної комісії з надання грифів при Міністерстві освіти і науки України.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради Д 26.452.05 в Інституті педагогіки НАПН України із захисту докторських дисертацій із спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (географія, хімія, біологія).

e-mail: geohim@ukr.net

DOI <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2018-4-77-85>

УДК 372.891

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЛІЦЕЮ ЕКОНОМІЧНИХ ПОНЯТЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

У статті представлені результати дослідження проблеми формування економічних понять, що містяться в оновленій навчальній програмі з географії. Дослідницею проаналізовано зміст наукових термінів: «уміння», «прийом», «географічне поняття», «економічне поняття», «методика навчання географії», наводяться визначальні шляхи, етапи та методичні особливості процесу формування наукових понять та виокремлюються рівні сформованості економічних понять у курсі географії ліцею. Авторка статті неодноразово виступала з різними видами діяльності (круглі столи, наукові конференції та семінари, вебінари, вчительська діяльність тощо) щодо методики формування наукових понять, нею створена авторська модель формування наукових понять та захищена дисертація з теми «Формування соціально-економічних понять у старшокласників на уроках географії». Однак ситуація постійно змінюється – оновлений зміст навчальних програм із географії потребує осучаснення й нової компетентнісно орієнтованої методики формування наукових, у нашому випадку, економічних понять. Саме цьому і присвячений зміст статті.

Ключові слова: наукові поняття; економічні поняття; освітній курс географії; методика навчання; компетентнісний підхід; учні ліцею.

Постановка проблеми. Нова українська школа впроваджує компетентнісний підхід до формування змісту та організації освітнього процесу. Компетентнісна освіта базується на знаннях, досвіді та цінностях особистості. Її мета полягає в тому, щоб навчити учнів застосовувати набуті знання й уміння в конкретних навчальних та життєвих ситуаціях, тобто вони мають стати прикладно-практичними й не залишатися теоретичним вантажем. Компетентнісна освіта орієнтована на засвоєння особистістю конкретних навчальних результатів: знань, умінь, навичок, на формування ставлень, досвіду, що дає людині змогу діяти адекватно в певних навчальних і життєвих ситуаціях. Сьогодніні виклики диктують такі умови, що змін потребує як система освіти в цілому, так і навчання економіч-

ної складової в освітньому курсі географії зокрема. Для того, щоб ґрунтовно засвоїти й зрозуміти економічну складову змісту шкільної географії, учням необхідно знати її засади, які складаються з наукових понять. Наскільки показує освітня практика, економічні поняття є одними з найважчих у шкільному курсі географії, саме тому вони вивчаються в ліцеї (третій рівень освіти). Зазвичай, учителям важко ефективно навчити учнів економічними поняттями, тому в них формується неповноцінне сприйняття, усвідомлення та використання в подальшому дорослому житті цих понять. У таких умовах актуальними стають питання перегляду наявної методики формування економічних понять на третьому рівні навчання географії та вироблення дієвого алгоритму навчання. Багатоманітні аспекти методики формування наукових понять досліджувалися науковцями в різні роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування наукових понять досить давно приваблювала увагу науковців. Існують чисельні відомості, котрі підтверджують, що багато дослідників ґрунтовно і поступово розв'язували педагогічні проблеми, пов'язані з процесом формування наукових понять у різноманітних шкільних освітніх курсах. В Україні ці питання прямо чи опосередковано розглядали: С. У. Гончаренко, Г. С. Костюк, Л. І. Круглик, Н. В. Муніч, Т. Г. Назаренко, В. А. Онищук, М. П. Откаленко, О. С. Падалка, В. Ф. Паламарчук, А. Й. Сиротенко, М. С. Топузов, О. Г. Топчів, О. А. Федій, Б. О. Чернов, Н. В. Шиліна, П. Г. Шищенко, Б. П. Яценко. У роботах цих та багатьох інших авторів обґрунтовувались психолого-дидактичні та методичні засади формування в учнів наукових понять, розглядалися ефективні прийоми й засоби керування розумовою діяльністю учнів. Але, не зважаючи на підвищений в останні роки інтерес до проблеми формування наукових понять, аналіз літературних джерел та вивчення досвіду роботи закладів загальної середньої освіти переконали, що далеко не всі вчителі географії підготовлені до її розв'язання, а питання формування саме економічних понять в учнів залишається недостатньо розробленим. На основі вивчення робіт Е. Г. Байкової, Н. В. Бірюкової, Т. П. Герасимової, А. В. Даринського, І. В. Душиної, О. М. Кабанової-Меллер, З. Т. Калмикової, М. К. Ковалевської, В. Л. Коринської, Л. І. Круглик, В. А. Максимова, Л. М. Панчешнікової, Г. О. Понурової, В. Я. Рома, А. А. Селієвської, Н. Ф. Тупікіної та інших методистів-географів мною створено модель процесу формування наукових понять у курсі соціально-економічної географії, де важливою умовою успішного засвоєння понять вважається така організація пізнавальної діяльності учнів, при якій формування понять відбувається в процесі їхнього практичного застосування під час вивчення відповідного навчального географічного матеріалу.

Формування цілей статті. Метою статті є узагальнення наявного науково-методичного досвіду із формування економічних понять та презентація сучасної методики вивчення цих понять у курсі географії ліцею.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування понять у різних шкільних географічних курсах є надзвичайно актуальним, оскільки закладає підвалини наукового мислення учнів. Кожне наукове знання про поняття складається з теоретичних знань, які узагальнено відтворюються в мовній формі та відображають зовнішній світ й об'єктивну дійсність. Знання об'єднують певну сукупність понять – логічно оформлених загальних думок про явища, процеси, відношення, які входять у предмет вивчення і складаються з визначень та термінів. Предметні терміни і поняття становлять понятійно-термінологічний апарат науки та шкільного предмета.

Відомо більш ніж двадцять визначень терміну «поняття». За Г. Гегелем, «поняття – це наперед синонім справжнього розуміння сутності справи, а не просте виявлення спільної однаковості класу в об'єктах, за якими спостерігаємо» [4, с. 105]. Тобто Г. Гегель визначає, що в понятті розкривається справжня природа об'єкта, а не зовнішні спільні ознаки з іншими речами. Вчені розглядають поняття як форму мислення. Наприклад, В. В. Покшишевський визначає поняття як форму мислення, що відображає і фіксує суттєві ознаки речей та явищ об'єктивної дійсності [11, с. 3-6]. В. Ф. Асмус [1, с. 32] та К. С. Бакрадзе вважають, що поняття – це думка, яка відображає суттєві ознаки предмета [2, с. 54]. Є. К. Войшвилло вказує, що поняття – це думка, яка є результатом узагальнення предметів і явищ того чи іншого класу за більш чи менш істотними для цих предметів і в сукупності специфічними для них ознаками, що відрізняють їх від багатьох інших об'єктів та явищ [3, с. 117]. У логічному словнику під редакцією М. І. Кондакова подано таке визначення поняття:

«Високий ступінь мислення досягається у формі поняття, що є цілісною сукупністю думок про істотні ознаки та властивості об'єкта, який досліджується» [7, с. 459]. Отже, поняття, на думку вчених, є гносеологічною категорією, що становить єдність протилежних моментів: загального, одиничного, конкретного і абстрактного. Виникаючи, поняття стають об'єктом пізнання. З іншого боку, як форма мислення, вони є засобом пізнання через відображення у свідомості їхніх загальних та суттєвих ознак. Педагогічний словник за редакцією М. Д. Ярмаченка визначає: «Поняття – це логічна форма мислення, що відображає істотні зв'язки, властивості й відношення предметів та явищ. Основна функція понять – виділення загального, що досягається абстрагуванням від істотного. Виділяють загальні та одиничні, конкретні й абстрактні, теоретичні та емпіричні поняття» [10, с. 217].

Отже, поняття – це педагогічна категорія, форма думки, в якій відображаються об'єкти, предмети, явища реальної дійсності. Поняття мають зміст і обсяг, тому процес їх формування тісно пов'язаний із визначенням та поясненням. У визначеннях понять підсумовуються наші знання про той чи інший предмет, розкривається значення термінів.

У процесі дослідження я користувалась робочим визначенням терміну «економічні поняття». «Економічні поняття» – це узагальнення суттєвих ознак предметів чи явищ навколишньої (економічної або господарської) дійсності, встановлення взаємозв'язків і взаємозалежностей між ними. Кожне поняття позначається відповідним терміном, який являє собою слово або словосполучення. Термін виконує дві функції: називає поняття і відображає його зміст. Він входить у поняття, але поняття не зводиться до нього [9, с. 7].

Структура поняття утворюється системою взаємопов'язаних ознак, у яких розкривається його зміст і обсяг. Для нашого дослідження значний інтерес викликає теоретичний підхід Д. М. Боголюбенського, П. Я. Гальперіна, Н. Ф. Талізної та інших дослідників, які вказують на головний шлях формування понять через етапи послідовних дій. О. М. Леонтьєв додає до цього процесу різноманітні функції наочності, що виступають джерелом уявлень та опорою на внутрішні дії.

Більшість вчителів географії використовують такі методи, прийоми, технології формування економічних понять, які зводяться до готового формулювання поняття, яке зовсім не відрізняється від наведеного у підручнику, а закріплення відбувається шляхом записування його визначення учнями в зошит. Саме тому я створила методику формування економічних понять при вивченні географії в ліцеї для того, щоб учні могли ними користуватися в подальшому дорослому житті. Основне завдання цієї методики полягає у виділенні істотних ознак поняття, встановлення взаємозв'язків і взаємозалежностей між ними (див схему).

Схема 1

Важливо визначити не лише загальні риси, а й ті, що виділяють дане поняття з усієї різноманітності схожих. Для реалізації цих завдань учням необхідно оволодіти прийомами розумової діяльності (порівняння, узагальнення, систематизація, аналіз, синтез, абстрагування). Розумова діяльність починається тоді, коли у свідомості учнів ліцею є достатня кількість конкретних фактів, уявлень, тобто матеріалу для мислення. Учні не зрозуміють суті поняття, що формується, якщо не включаються в самостійну розумову діяльність. Вони можуть запам'ятати запропоновану вчителем інформацію, але вона не буде осмисленою. З іншого боку саме самостійна розумова діяльність буде вирішальним фактором у збереженні цього поняття в пам'яті на довгий термін, а не на період здачі державної підсумкової атестації чи зовнішнього незалежного оцінювання. Тому логічне мислення учнів на цьому етапі залежить від вдалого підбору вчителем пізнавальних завдань та проблемних ситуацій.

Аналіз навчальної програми з географії дозволяє стверджувати, що вміння учнів формувати і застосовувати економічні поняття є одним із головних завдань сучасної шкільної географічної освіти. Педагогічний словник С. Гончаренка визначає поняття «вміння» як засвоєний учнями спосіб виконання дій, які забезпечуються за допомогою знань і навичок [5, с. 58]. Як відомо, розвиваються вміння через багаторазове використання навчальних прийомів. Так, поняття «прийом» П. Гора формулює як сукупність дій або операцій, які необхідні під час вирішення певних навчальних задач. [6, с. 46].

Проведене дослідження показало, що складний і різноманітний матеріал економічних понять, які визначають зміст шкільного предмету «Географія: регіони та країни», нерідко викликає труднощі у вчителів географії при відборі головного і суттєвого. Це, в свою чергу, спонукає учнів до безсистемного запам'ятовування несуттєвих ознак економічних об'єктів і явищ. З метою запобігання цьому негативному впливу в процесі дослідження було піддано аналізу провідні поняття змісту предмета, що дало змогу виділити нові для учнів поняття і терміни на кожному етапі навчання з урахуванням міжпредметних зв'язків; визначити поняття, що розвиваються, тобто такі, які учням вже відомі, але в даній темі поповнюються новим змістом, та встановити зв'язок між знаннями. Для з'ясування рівня засвоєння учнями ліцею основних понять економічного напрямку в умовах традиційного навчання було проведено зрізи знань. З цією метою учням ліцею були запропоновані завдання, виконання яких передбачало: давати наукові визначення понять; диференціювати суттєві та несуттєві ознаки; проводити різні логічні операції над поняттями; розуміти і встановлювати зв'язки між поняттями; аналізувати явища економічної дійсності; застосовувати знання стосовно економічних понять на практиці. Аналіз відповідей довів, що різні поняття засвоюються учнями ліцею неоднаково, існує певна залежність між характером, змістом економічних понять і рівнем їх сформованості. Поняття, які носять узагальнюючий, абстрактний характер, учні опановують гірше, ніж ті, що носять конкретний характер. Більш зрозумілі для них ті поняття, з якими вони зустрічаються в повсякденному житті: «торгівля», «ціна товару», «ринок», «розподіл праці», «реклама» тощо. Розгляд результатів проведеного опитування свідчить й про наявність понять, різних за складністю засвоєння, що вимагає їх виділення в окремі групи: поняття про види природних ресурсів, про їх промислове використання і економічне значення: вичерпні, не вичерпні, відновлювальні, не відновлювальні, раціональне природокористування, альтернативні види енергії тощо, та власно економічні поняття: господарство і його структура, сфери, галузі, типи підприємств, форми організації виробництва, енерговиробничі цикли, паливно-енергетичний баланс, продуктивність праці, ефективність виробництва, інтенсифікація виробництва, концентрація, спеціалізація, кооперація, комбінування, менеджмент, маркетинг, інвестиції, собівартість продукції та інші.

Це створює сприятливі умови для структурування понять в систему та можливість надання їм відповідного змісту й обсягу при формуванні.

Курс географії в ліцеї «Географія: регіони та країни» спрямований на формування в учнів знань про особливості населення й просторової організації господарської (економічної) діяльності у регіонах світу та окремих країнах, умінь орієнтуватися у світових і регіональних соціально-економічних, суспільно-політичних, екологічних процесах. Загальною метою географії в ліцеї є формування в учнів географічної картини світу на прикладі вивчення систем розселення та просторової організації економічної діяльності в окремих регіонах і країнах з урахуванням сучасних геополітичних, соціальних, економічних та екологічних аспектів. Мета реалізується через вирішення таких головних завдань:

- формування в учнів цілісної географічної картини світу;
- розкриття ролі географії у розв’язуванні економічних, екологічних і соціальних проблем суспільства;
- створення освітнього середовища для розуміння особливостей участі регіонів і окремих країн у міжнародному поділі праці;
- розвиток у школярів геопросторового мислення та вміння логічно висловлювати свої думки щодо сучасних процесів у світі;
- обґрунтування доцільності наукового підходу до природокористування, мотивування екологічно грамотної, здоров’язбережувальної поведінки;
- формування картографічної грамотності й культури;
- вироблення умінь користуватися джерелами географічної інформації, аналізувати її;
- застосовувати здобуті географічні знання в практичній діяльності;
- розвиток здатності до співробітництва під час виконання практичних робіт та проведення досліджень;
- заохочення засобами географії до самореалізації своїх здібностей, інтересів та життєвих планів [8].

Під час вивчення рівнів сформованості економічних понять в учнів ліцею було зафіксовано, що старшокласники мають труднощі з їх усвідомленням. Оскільки чітко визначена структура процесу формування економічних понять відсутня під час вивчення курсу «Географія: регіони та країни», такі знання є поверховими. У ході дослідження нами виявлено, що більшість вчителів географії (майже 75%), використовують методи формування економічних понять за джерелами знань. Разом з тим було встановлено, що вчителям географії бракує допоміжних теоретико-методичних знань з методики навчання курсу «Географія: регіони та країни», особливо при формуванні понять економічного характеру.

Педагогічний експеримент довів, що освітній процес формування економічних понять буде неефективним, якщо його не забезпечити психологічними та педагогічними умовами, за допомогою яких формування економічних понять в учнів ліцею було б адекватним їх навчально-пізнавальним можливостям. Для визначення критеріїв відбору економічних понять у процесі дослідження ми керувались дидактичними принципами науковості, відповідності, достатності та пріоритетності, на підставі яких було: з’ясовано визначальний характер вивчуваних понять, роль конкретного поняття на сучасному етапі соціально-економічного розвитку суспільства і географічної освіти; виокремлено поняття, які допомагають учневі у визначенні активної соціальної позиції, а також поняття, що сприяють адаптуванню у суспільному житті, і поняття, які забезпечують вербально-комунікативну діяльність.

Розробляючи рівні сформованості економічних понять в учнів ліцею, нами зроблено обґрунтування їх відповідності дидактичним рівням компетентності: початковому (учень має окремі уявлення про поняття і володіє терміном, що позначає поняття), середньому (учень володіє неповними знаннями про зміст поняття, але суттєві ознаки поняття залишає без пояснення), достатньому (учень володіє частковими знаннями про зміст поняття і реалізує понятійні знання у виконанні простих типових вправ), високому (учень володіє повними знаннями про зміст поняття і реалізує понятійні знання у виконанні пізнавальних завдань різного характеру).

Виходячи з ознак рівнів сформованості наукових понять, було з’ясовано професійну роль учителя. Оскільки процес формування економічних понять тривалий у часі і складний за змістом та формами, він передбачає з боку вчителя професійне володіння системою наукових понять, розуміння взаємозв’язку та супідрядності між ними, орієнтацію на концептуальні основи географічної освіти під час визначення мети і завдань географічних знань, теоретико-методичну підготовку до організації навчання географії, до співпраці та співтворчості у формуванні географічних уявлень і понять, розкриття змісту понять, їх визначень та ознак, формування прийомів розумової діяльності під час оволодіння знаннями, їх практичне застосування, оцінку та корекцію. Для активізації процесу засвоєння учнями економічних понять нами розроблені проблемні задачі та проблемні ситуації, при цьому використовувались релаксуючі і мотивовані завдання, за допомогою яких заощаджувався навчальний час. Для цього враховувався рівень попередньої географічної підготовки учнів за допомогою зрізів знань, визначався обсяг роботи і характер запропонованого завдання. Розроблені в процесі дослідження етапи формування економічних понять через критерії відбору

економічного матеріалу в змісті географічного, рівні сформованості понять і наявність обґрунтованих необхідних для цього психолого-педагогічних умов дозволили спрогнозувати та створити модель формування економічних понять, яка має структурні елементи й не перевантажує учнів ліцею складними науковими поняттями, оскільки вони структурують їх самостійно за допомогою розробленої моделі (див Рис. 1).

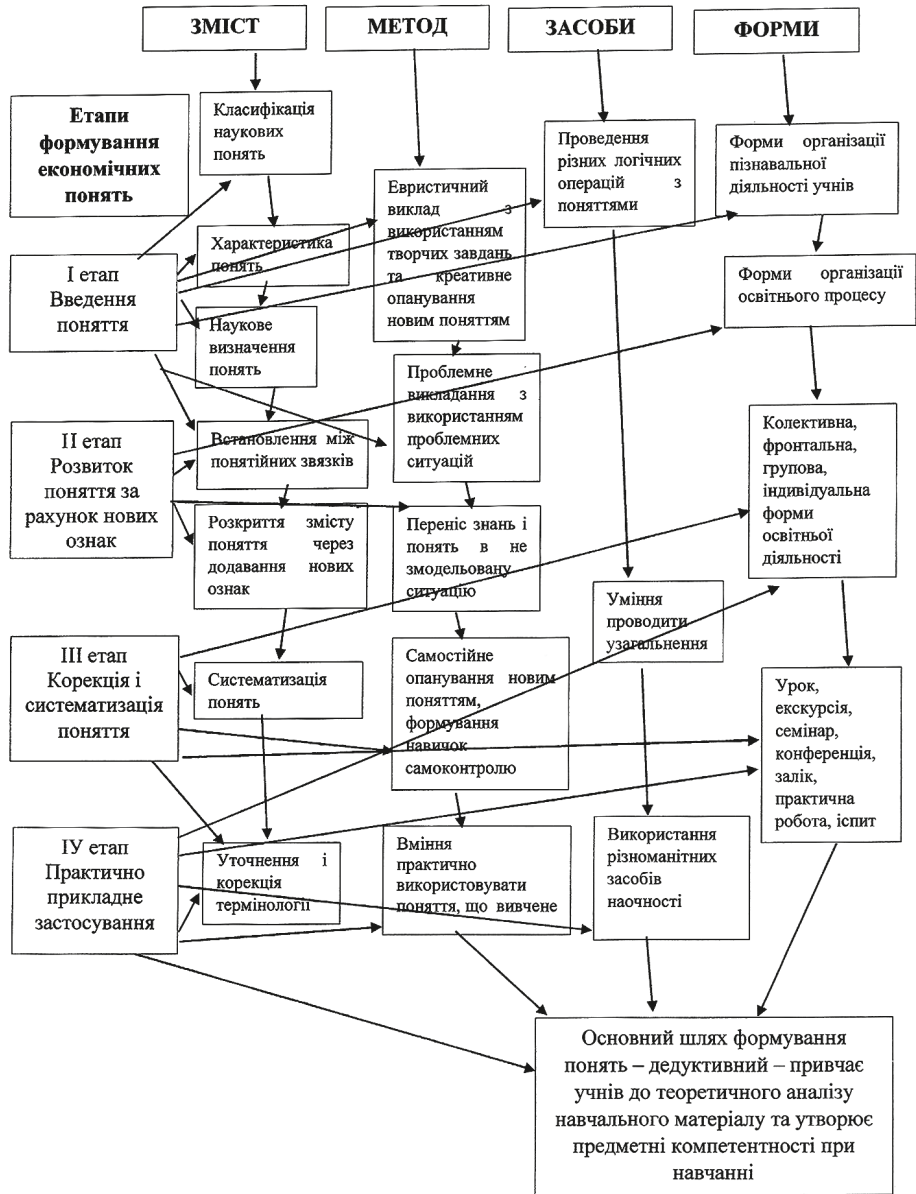

Рис. 1. Модель формування економічних понять

Запропонований дедуктивний шлях формування понять привчає учнів ліцею до теоретичного аналізу навчального географічного матеріалу економічно спрямованого змісту. Такий процес формування економічних понять є консеквентним, оскільки вчитель створює відповідну ситуацію, розповідаючи учням про зміст, структуру та необхідність знань про поняття, яке формує [9, с. 11]. У цьому стані в учнів ліцею виникає психологічна спонука (мотив) у пізнанні для отримання, розширення та опанування цього поняття. Оволодіваючи поняттям, учні розкладають його на предметні одиниці, суттєві та несуттєві ознаки, виділяючи одиничне та загальне, засвоюючи його зміст. При кінцевому теоретичному засвоєнні, поняттю надається словниковий термін та наукове визначення, яке учні запам'ятовують. Завдяки розглянутій послідовності дій визначається системне положення поняття, тобто його предметна направленість: економічна, географічна, історична, політична, соціальна тощо.

Висновки. Перехід України на нові основи і механізми господарювання викликає необхідність формування у кожного випускника закладу загальної середньої освіти засад сучасної економічної термінології, необхідної для використання в різних життєвих ситуаціях. Значні можливості для цього закладені в навчальному предметі «Географія: регіони та країни». Проведений в процесі дослідження аналіз літературних джерел, вивчення досвіду ліцеїв показали, що далеко не всі вчителі географії підготовлені до формування в учнів ліцею чіткої системи економічних понять, що пояснюється відсутністю відповідної належно обгрунтованої методики навчання, адже обгрунтовані психолого-педагогічні умови забезпечують процес формування економічних понять.

За результатами проведеного дослідження розроблено критерії відбору економічних понять для сприйняття і засвоєння учнями ліцею: слухова доступність у сприйнятті змісту термінологічного визначення конкретного поняття; логічний зв'язок кожного поняття з попереднім поняттям і економічним матеріалом; можливість застосування семантичного пояснення й історичної довідки для розкриття суті конкретного поняття; придатність вивченого поняття до використання в повсякденному житті школяра.

Виконаний аналіз найрізноманітніших методів навчання, що застосовуються в шкільній освіті, та проведена дослідно-експериментальна робота показали, що найбільш ефективними при формуванні економічних понять в учнів ліцею є ті, які впливають на емоційно-чуттєву сферу та враховують комунікативно-діяльнісний принцип, а саме: творчий виклад навчального матеріалу через систему проблемних завдань, самостійну й практичну роботу, евристичну бесіду, пізнавальну гру, дослідницький метод. У дослідженні розроблено модель формування економічних понять, яка може бути введена в педагогічний процес на будь-якому етапі вивчення тем з курсу «Географія: регіони та країни». Проте подальшого вивчення потребують питання відбору економічного і географічного навчального матеріалу, вимагають поглибленого вивчення шляхи удосконалення організації освітнього процесу на уроках географії в ліцеї з метою вирішення загально-педагогічних та методичних проблем.

Використані джерела

1. Асмус В. Ф. Понятие как философская категория / В.Ф. Асмус // Вопросы философии. – 1975. – №5. – С. 32.
2. Бакрадзе К. С. Основные философские категории в историческом аспекте / К.С. Бакрадзе // Вопросы философии. – 1965. – №3. – С. 54.
3. Войшвилло Е.К. Понятие как форма мышления / Е.К. Войшвилло // Вопросы философии. – 1969. – №8. – С. 117.
4. Г. В. Ф. Гегель. Сборник сочинений / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Наука, 1975. – Т.3. – С. 105.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Гора П. В. К вопросу о системе методов и методических приемов обучения // Преподавание истории в школе. - 1966. - № 3. - С. 45-58.
7. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. – М.: Наука, 1975. – С. 459.
8. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Географія. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>

9. Назаренко Т. Г. Формування соціально-економічних понять у старшокласників на уроках географії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання географії» / Т.Г. Назаренко. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 28 с
10. Педагогічний словник / за ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
11. Покшишевский В.В. К вопросу о некоторых понятийно-терминологических моментах подразделения общественной географии. Проблемы современной урбанизации. В свете задач социально-экономической географии / В.В. Покшишевский. – М.: Мысль, 1985. – С. 3–6.

References

1. Asmus V. F. Ponjatye kak fylosofskaja kateghoryja /V.F. Asmus // Voprosy fylosofyy. – 1975. – №5. – S. 32.
2. Bakradze K. S. Osnovnye fylosofskye kateghoryy v ystorycheskom aspekte / K.S. Bakradze // Voprosy fylosofyy. – 1965. – №3. – S. 54.
3. Vojshvylylo E.K. Ponjatye kak forma myshlenyja /E.K. Vojshvylylo // Voprosy fylosofyy. – 1969. – №8. – S. 117.
4. Gh. V. F. Gheghelj. Sbornyk sochynenyj / Gh. V. F. Gheghelj. – М.: Nauka, 1975. – Т.3. – S. 105.
5. Ghoncharenko S. Ukrajinsjkyj pedaghoghichnyj slovnyk / Semen Ghoncharenko. – К. : Lybidj, 1997. – 376 s.
6. Ghora P. V. K voprosu o systeme metodov j metodycheskykh pryemov obuchenyja // Prepodavanye ystorry v shkole. - 1966. - № 3. - S. 45-58.
7. Kondakov N. Y. Loghycheskyj slovarj-spravochnyk / N.Y. Kondakov. – М.: Nauka, 1975. – S. 459.
8. Navchaljna proghrama dlja zahaljnoosvitnikh navchalnykh zakladiv: Geography. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <http://www.mon.gov.ua/>
9. Nazarenko T. G. Formuvannya socialjno-ekonomichnykh ponjatj u starshoklasnykiv na urokakh gheoghrafiji : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.02 «Teorija ta metodyka navchannja gheoghrafiji» / T.G. Nazarenko. – К. : NPU im. M.P. Dragomanova, 2004. – 28 s
10. Pedaghoghichnyj slovnyk / za red. M.D. Jarmachenka. – К.: Pedaghoghichna dumka, 2001. – 516 s.
11. Pokshyshevskij V.V. K voprosu o nekotorykh ponjatjno-termynologhycheskykh momentakh podrazdelenyja obshhestvennoj gheoghrafyy. Problemy sovremennoj urbanyzacyy. V svete zadach socyjalno-ekonomycheskoj gheoghrafyy / V.V. Pokshyshevskij. – М.: Мысль, 1985. – S. 3–6.

Назаренко Т. Г., доктор педагогических наук, доктор философии по Болонской системе (Ph. D), старший научный сотрудник, главный научный сотрудник отдела обучения географии и экономики Института педагогики НАПН Украины

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ У СТАРШЕКЛАСНИКОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ

Статья раскрывает проблему формирования экономических понятий, которые представлены в содержании модернизированной учебной программы по географии. Ученым проанализировано содержание научных терминов: «умение», «прием», «географическое понятие», «экономическое понятие», «методика обучения географии». Исследователь приводит примеры этапов, методических особенностей процесса формирования научных понятий и выделяет уровни сформировавшихся экономических понятий в курсе географии лица. Автор статьи неоднократно выступала с различными видами деятельности (круглые столы, научные конференции и семинары, вебинары, учительская деятельность и т.п.) по вопросам методики формирования у старшеклассников научных понятий. Ею создана авторская модель формирования научных понятий и защищена кандидатская диссертация по теме: «Формирование социально-экономических понятий у старшеклассников на уроках географии». Но ситуация постоянно меняется и современное содержание учебных программ по географии требует переосмысления методики преподавания географии с учетом нового компетентно ориентированного подхода в обучении.

Ключевые слова: научные понятия; экономические понятия; школьный курс географии; методика обучения; компетентный подход; старшеклассники.

Nazarenko T., Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Chief Researcher at the Department of Geography and Economics Education of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

METHODOLOGY OF THE FORMATION OF ECONOMIC CONCEPTS IN HIGH SCHOOL PUPILS IN THE PROCESS OF TEACHING GEOGRAPHY

The article deals with the problem of the formation of economic concepts contained in the content of the updated geography curriculum. The author analyzes the content of scientific terms: skill, reception, geographical concept, economic concept, methodology of teaching geography. The researcher gives the defining ways, stages and methodological peculiarities of the process of the formation of scientific concepts and sets the level of the formation of economic concepts in the course of geography for high school. The author of the article has repeatedly acted with various types of activities (round tables, scientific conferences and seminars, webinars, teaching activities, etc.) concerning the methodology of forming the scientific concepts, created an author's model of the formation of scientific concepts and defended a thesis for the Candidate's Degree on the topic "Formation of Socio-economic Concepts in High School Pupils in Geography Classes", but the situation is constantly changing, and the updated content of geography curriculum requires modernization and a new competence-oriented methodology for the formation of scientific concepts, in our case, economic concepts; this is exactly what the article is devoted to.

As the educational practice shows, economic concepts are among the most difficult in the school geography course, that is why they are studied in high school (lyceum). As a rule, it is difficult for teachers to effectively teach pupils the economic concepts, therefore, they form primary perception, awareness and use of these concepts in their further adult life. In such conditions, the problem of reviewing the existing methodology for the formation of economic concepts in the school course of geography and the development of an effective teaching algorithm is relevant.

The experiment carried out in this work have shown that the most effective ways of forming the economic concepts in high school pupils are those that influence the emotional-sensory sphere and take into account the communicative-activity principle, namely: creative presentation of educational material through the system of problem tasks, independent and practical work, heuristic conversation, cognitive game, research method. The author developed a model for the formation of economic concepts, which can be introduced into the pedagogical process at any stage of studying topics from the course "Geography: regions and countries".

Key words: science; concepts; economic concepts; teaching methods; competence; high school pupils.